

2 KATEGORIE MEZINÁRODNÍCH SMLUV PODLE JEDNOTLIVÝCH KRITÉRIÍ

2.1 Počet smluvních stran

Mezinárodní smlouvy se především dělí podle počtu smluvních stran na **dvoustranné (bilaterální)**, *resp. vícestranné a mnohostranné (multilaterální)*.

Smlouva **dvoustranná** je i taková, kdy více smluvních subjektů tvoří jednu „stranu“ (*Evropská dohoda o přidružení ČR k Evropským společenstvím uzavřená mezi ČR na jedné straně a Evropskými společenstvími a jejich členskými státy na straně druhé*). Smlouva **vícestranná** (např. třístranná) se od mnohostranné smlouvy liší tím, že se nepředpokládá rozšíření počtu stran, které mají mezi sebou určitý specifický vztah. **Mnohostranná** smlouva uzavřená mezi státy určitého regionu a upravující otázky s tímto regionem spjaté je smlouvou **oblastní (regionální)** (*smlouvy uzavírané v rámci Rady Evropy*). Smlouva, jíž jsou nebo mohou být vázány téměř všechny státy mezinárodního společenství všech geografických oblastí, má **univerzální** charakter (*Charta OSN, Pařížská unijní úmluva na ochranu průmyslového vlastnictví, významné kodifikační a unifikační úmluvy*).

Smlouvy **dvoustranné** mají téměř výhradně kontraktuální povahu – řeší otázky společného zájmu pouze obou zúčastněných států bez přímých právních důsledků pro státy další. Jejich náplní bývají např.:

- a) vymezení vzájemné státní hranice, pohraniční režim,
- b) postavení občanů druhého státu, řešení dvojího státního občanství, vízová povinnost,
- c) vzájemné diplomatické a konzulární styky,
- d) doprava mezi oběma státy,
- e) podmínky vzájemného obchodu, ochrana investic,
- f) politické otázky (smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci),
- g) právní otázky vzájemných vztahů (justiční spolupráce, ochrana duševního vlastnictví),
- h) spolupráce v jakékoli další oblasti (školství, kultura, cestovní ruch apod.).

Smlouvy **mnohostranné** se mohou týkat zejména:

- a) politických otázek, jako je mírové řešení sporů, zákazu použití síly, ochrany lidských práv, postavení azylantů a uprchlíků,
- b) otázek humanitárního práva včetně způsobů vedení války,
- c) sociálních otázek (úmluvy Mezinárodní organizace práce),
- d) ekonomické spolupráce, zejména mezinárodního obchodu, dopravy, spojů,
- e) právních otázek (mezinárodní právo soukromé, ochrana duševního vlastnictví, včetně unifikace práva),

- f) kodifikace celých odvětví mezinárodního práva (mořské právo, smluvní právo, diplomatické právo aj.),
- g) ustavení mezinárodních organizací (statuty).

2.2 Možnost přístupu k mnohostranné smlouvě

Podle možnosti přístupu dalších států se mnohostranné smlouvy rozlišují na

- **uzavřené**, kdy nelze přistoupit pouhým jednostranným aktem nového státu. Vyžaduje se jeho přijetí (tedy rovněž aktu opačného – ze strany již stávajících smluvních stran), a to pouze na základě souhlasu *všech těchto stran* (např. *NATO, zřizovací smlouvy Evropské unie, Luganská úmluva o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech*),
- **otevřené**, kdy lze přistoupit na základě pouhého jednostranného aktu přistupujícího státu (např. *Světová poštovní unie*) a
- **polootvřené** (resp. *polouzavřené*), kdy přístup nového státu je vázán na splnění určitých podmínek a tím i na souhlas dosavadních smluvních stran, který někdy uděluje jejich jménem určitý orgán (typické u některých mezinárodních organizací – *OSN, taktéž některé Haagské úmluvy v oblasti mezinárodního práva soukromého, kde stávající smluvní státy mohou vznášet proti přístupu námitky*).

2.3 Forma smlouvy

Prakticky všechny smlouvy jsou v dnešní době uzavírány **písemně**. **Ústní forma** (tzv. *gentlemen's agreement*) je rovněž možná, avšak v praxi zcela nevhodná kvůli možným pochybnostem o jejím obsahu. Smlouvy v ústní formě nepodléhají Vídeňské úmluvě o smluvním právu a nelze je ani registrovat u OSN (článek 102 Charty OSN), a proto dnes již prakticky patří minulosti. Rovněž jejich vnitrostátní schvalování je velmi problematické, nebo spíše nemožné, a proto se uplatňují jen v mimořádných situacích (vojenský konflikt).

Konkludentní jednání si lze v mezinárodním právu těžko představit. Někdy se uvádí jako zcela zvláštní forma přiměřená výjimečným okolnostem *použití symbolu* (vztyčení bílé vlajky na znamení vzdání se, je-li akceptováno druhou stranou).

Podle *způsobu sjednání písemné smlouvy* se rozlišuje (v praxi pouze u dvoustranných smluv) *forma slavnostní (plná)* a *forma zjednodušená*. Výrazně převládají smlouvy uzavřené **běžným způsobem (tj. v plné formě)**, tedy na jedné listině, obsahující podpisy obou smluvních stran, které o smlouvě společně jednaly a jejichž zástupci se k podpisu sešli na určeném místě.

Méně významné smlouvy, jejichž rychlé sjednání nečiní potíže, neboť je často věcí rutiny, vznikají někdy na základě pouhé výměny diplomatických nót. Zástupci smluvních stran se ke sjednání takové smlouvy ani nemusí sejít a jejich podpisy jsou tudíž na různých listinách. Jsou to smlouvy uzavřené tzv. **formou zjednodušenou** – v diplomatické mluvě *sous forme simplifiée*. Příkladem takové smlouvy je již zmíněné *Ujednání o zrušení vízové povinnosti pro držitele diplomatických a služebních pasů mezi vládou ČSFR a vládou Pákistánské islámské republiky* (forma je dobře patrná i ze sdělení č. 328/1992 Sb.).

Francouzská smluvní praxe označuje za smlouvy uzavřené ve zjednodušené formě ty, které nepodléhají schválení Parlamentu (v našem pojetí smlouvy vládní a resortní – viz dále).

2.4 Smlouvy pravotvorné a kontraktuální, smlouvy s účinky erga omnes a inter partes

O rozlišování smluv na pravotvorné a kontraktuální již bylo pojednáno. S ním úzce souvisí rozlišování podobné, a to podle účinků smlouvy na smluvní strany.

Mezinárodní smlouvy mohou zakládat **účinky jen ve vztazích mezi stranami, nebo v obecném měřítku, tedy bez ohledu na další smluvní strany**. Jedná se o vymezení působnosti smlouvy. Jako základní zásada platí, že smlouva zavazuje jen smluvní státy. Méně zřejmá je ovšem odpověď na otázku, **vůči komu smlouva zavazuje**. Kontraktuální smlouva zakládá závazky jen vůči druhé smluvní straně, resp. ostatním smluvním stranám. U pravotvorných smluv je ovšem tato odpověď mnohem složitější. Je třeba zkoumat, **zda daná pravotvorná smlouva je založena na reciprocitě**, jak je tomu u smluv kontraktuálních nebo **zda je pro její uplatnění reciprocita nerozhodná**.

Věhlasný britský internacionalista a bývalý soudce Mezinárodního soudního dvora Gerald Fitzmaurice dělil mezinárodní smlouvy takto:

1. Kontraktuální, tj. ty, které obsahují reciproční úpravu práv a povinností stran.
2. „Interdependent“, tj. smlouvy, kde plnění každé strany má smysl a je tedy závislé na plnění ostatních stran. Vzájemné závazky ze smlouvy jsou „bilateralizovány“. Tento smluvní typ se velmi blíží dnešnímu pojetí smluv pravotvorných inter partes.
3. Pravotvorné smlouvy, stanovící absolutní a „integrální“ závazek, který musí být plněn za všech podmínek bez ohledu na ostatní smluvní strany. Jsou to v našem pojetí pravotvorné smlouvy s účinky erga omnes, tedy takové, u nichž jsou závazky „jednostranné“, tedy nemá smysl reciprocita.

Toto dělení smluv je důležité pro mezinárodní smlouvy, které mají přímý dopad na vnitrostátní subjekty. *Správná kategorizace je nezbytná pro zjištění, zda daná smlouva,*

upravuje-li vztahy jinak upravené právem vnitrostátním, tak činí **výlučně a vnitrostátní úpravu tak nahrazuje, nebo nevýlučně, tedy tak, že existuje vedle úpravy vnitrostátní nebo jiné smluvní.**

- a) Pravotvorné smlouvy kontraktuální, které jsou **založeny na reciprocitě**, upravují vztahy pouze mezi smluvními státy – v tom je jejich smysl. Jejich pravidla se tedy uplatňují **vždy jen vůči jinému smluvnímu státu – tedy inter partes**. Tak např. *Vídeňská úmluva o diplomatických stycích (1961)*, která smluvně kodifikuje obyčejové právo této oblasti, je aplikovatelná jen mezi smluvními státy. Totéž platí např. o *Úmluvě OSN o smlouvách o mezinárodní koupi zboží (1980)*. Pravidel těchto úmluv se nelze dovolávat vůči státu, který není jejich smluvní stranou. Třetí státy tak nejsou vůbec dotčeny. Tyto smlouvy označujeme jako **inter partes**.
- b) Smlouvy s účinky **erga omnes** naproti tomu zavazují smluvní státy k určitému chování **bezpodmínečně, bez reciprocity**, ba dokonce bez jakékoli návaznosti na jiné smluvní strany. *Neaplikují se jen vůči smluvním státům, ale obecně – vždy, vůči všem. Zakládají pro každý smluvní stát závazky absolutní povahy*. Typický je tento charakter u úmluv z oblasti ochrany lidských práv, u Haagských úmluv unifikujiících kolizní právo apod. Smluvní státy se těmito smlouvami zavázaly k respektování úpravy obsažené ve smlouvě, a to **nikoli ve vztazích k jiným státům, ale vždy** – je to svým způsobem jednostranný závazek, zajišťující určitý právní standard uplatňovaný orgány smluvního státu.
- c) Některé smlouvy mají smíšenou povahu, neboť obsahují ustanovení spadající do obou kategorií (*Bernská úmluva na ochranu děl literárních a uměleckých – 1886*).

Jak poznat, do které z uvedených kategorií daná smlouva patří? Základní kritéria jsou dvě:

1. Povaha smlouvy, resp. jejích ustanovení. Je-li možno při aplikaci smlouvy identifikovat právní vztah k jinému smluvnímu státu, půjde o smlouvu *inter partes*. Není-li to možné, má smlouva obecnou působnost (např. smlouvy týkající se ochrany lidských práv). Zde nejde o závazek vůči konkrétnímu státu, ale o garanci určitých práv, tedy určitého standardu obecně.
2. Aby byly odstraněny pochybnosti, některé smlouvy obsahují klauzuli „*erga omnes*“. Např. článek 11 Úmluvy o právu použitelném pro dopravní nehody (1976) stanoví: *Použití ... této Úmluvy není závislé na podmínce vzájemnosti. Úmluva se použije i v případě, kdy rozhodným právem je právo státu, který není smluvní stranou této Úmluvy. Toto ustanovení tak zcela nahrazuje vnitrostátní úpravu téže otázky obsaženou v zákoně (zde v § 15 zákona č. 97/1963 Sb.)*.

Vídeňská úmluva toto dělení nezmiňuje výslovně, ale z některých ustanovení vyplývá, že ho nepřímou respektuje.